

Розділ 2. Проблеми розвитку страхового ринку України

2.1 Передумови становлення та розвиток страхового ринку України

Страхування як сектор національної економіки, що суттєво впливає на соціально-економічну стабільність суспільства входить до кола проблем, безпосередньо пов'язаних з питаннями фінансової безпеки країни. Усі складові економіки і життєдіяльності людини пов'язані із страхуванням. У свою чергу, розвиток страхового ринку є похідною соціально-економічного розвитку країни. Зацікавленість держави в розвитку страхування зумовлюється тим, що завдяки йому уможливується підвищення соціального захисту населення і господарюючих суб'єктів, зменшується навантаження на державний бюджет у частині відшкодування непередбачуваних збитків природно-техногенного характеру, вирішуються проблеми соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати. Розв'язання багатьох проблем, що стоять перед національною економікою, залежить від того, наскільки ефективно функціонує страховий ринок.

Початком нового етапу у розвитку страхової справи в Україні можна вважати 2009 рік – період відновлення страхового ринку України після фінансової кризи.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.10 р. становила 456, у тому числі СК "life" – 67 компаній, СК "non-life" – 389 компаній (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка кількості страхових компаній та страхових брокерів в Україні протягом 2010-2012 років

Показник	Роки			Темп приросту, %	
	2010	2011	2012	2011-2010	2012-2011
Кількість страхових компаній, од.	456	442	414	-3,07	-6,33
Life	67	64	62	-4,48	-3,13
частка, %	14,69	14,48	14,98	-	-
non-life	389	378	352	-2,83	-6,88
частка, %	85,31	85,52	85,02	-	-

Кількість страхових брокерів, од	59	60	62	1,69	3,33
Співвідношення кількості страхових компаній та страхових брокерів	7,7	7,4	6,7	-4,69	-9,36

У 2011 році загальна кількість страхових компаній зменшилась на 14 страхових компаній (3,07%), в тому числі число СК "life" скоротилось на 3 од (4,48%), тоді як число СК "non-life" - на 11 од (2,83%). За минулий 2012 рік регулятором або за власною ініціативою було ліквідовано 28 страхових компаній, в тому числі 2 компанії зі страхування життя та 26 компаній, що здійснюють ризикові види страхування. Загалом, як відмічають експерти, на страховому ринку України близько 200 компаній знаходяться у замороженому стані та не здійснюють повноцінної діяльності (хоча їх частка ринку є незначною), тому протягом наступних років Нацкомфінпослуг очевидно продовжуватиме політику скорочення їх кількості [9].

Не зважаючи на стабільну тенденцію до зменшення кількості страхових компаній на ринку, частки СК "life" та СК "non-life" залишаються практично незмінними – приблизно 15% та 85% відповідно. Це свідчить про сформовану та стабільну організаційну структуру страхового ринку України. Варто відзначити також той факт, що протягом 2010-2012 років концентрація ринку страхування життя за валовими страховими преміями є значно вищою, аніж ризикових видів страхування. Так, у 2012 році на страховому ринку України основну частку валових страхових премій – 99,4% – акумулюють 200 СК "non-Life" (44,8% всіх СК "non-Life") та 97,7% – 20 СК "Life" (31,3% всіх СК "Life").

Безперечно позитивною тенденцією є зростання кількості страхових брокерів та скорочення розриву між кількістю страхових компаній та зазначених страхових посередників. За кордоном як один із показників ефективності функціонування ринку страхових послуг визначається співвідношення кількості страхових брокерів та страхових компаній. В Україні ж, зважаючи на переважаючу кількість страховиків, варто визначати зворотній показник. У 2010 році він становив 7,7 разів, тоді як на кінець 2012 року зменшився до 6,7 разів, як

за рахунок зменшення числа страхових компаній, так і зростання чисельності страхових посередників.

На кінець 2011 року показники загальних активів страхових компаній, обсягу сплачених статутних капіталів та сформованих страхових резервів незначною мірою відхилялися від аналогічних показників станом на кінець 2010 року (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка величини страхових резервів, активів та статутних капіталів страхових компаній України протягом 2010- 9 місяців 2012 року

Показник	Роки				Темп приросту, %	
	2010	2011	9 міс 2011 року	9 міс 2012 року	2011-2010	9 міс 2012-9 міс 2011
Страхові резерви зі страхування життя, млн грн	2 185,2	2 663,8	2 526,0	3 021,6	21,90	19,62
Технічні резерви, млн грн	9 186,6	8 515,5	8 697,6	8 573,3	-7,31	-1,43
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2)), млн. грн	45 234,6	48 122,7	45 248,5	52 371,6	6,38	15,74
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, млн. грн	27 695,0	28 642,4	27 187,3	45 808,6	3,42	68,49
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн. грн.	14 429,2	14 091,8	13 728,6	14 898,5	-2,34	8,52

Так, загальні активи страховиків у 2011 році зросли на 6,38%, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів – на 3,42%. Щодо страхових резервів, то технічні резерви у порівнянні з 2010 роком зменшилися на 7,31%, натомість обсяг зарезервованих коштів зі страхування життя зріс на 21,9%. Загалом страхові резерви зменшилися на 1,7%. Обсяг сплачених статутних капіталів неістотно знизився – на 2,34%. Таким чином, у

цілому, страхові компанії протягом 2011 року не зменшили рівень своєї фінансової стійкості.

За 9 місяців 2012 року у порівнянні з аналогічним періодом 2011 року зросли загальні активи страховиків, активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів та обсяг сплачених статутних капіталів. Загальна тенденція до зростання страхових резервів зі страхування життя та зменшення технічних резервів збереглася, однак темпи нарощення та скорочення відповідних показників є дещо меншими.

Фінансова криза не оминула і страхового ринку України. Лише у 2010 році на ринку страхування відбулося незначне „пожвавлення”, при цьому показники ще не досягли докризових значень. Спостерігалось незначне макроекономічне відновлення ринку страхування. Так, обсяги валових страхових премій за 2010 рік збільшилися порівняно з 2009 роком на 12,9%, при цьому чисті страхові премії збільшилися на 5,3%. Однак за 2011 рік валові страхові платежі зменшилися порівняно з 2010 роком на 1,68%, при цьому чисті страхові премії збільшилися на 34,83% (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Основні показники страхової діяльності страхових компаній України
протягом 2010 - 9 місяців 2012 року**

Показник	Роки				Темп приросту, %	
	2010	2011	9 міс 2011 року	9 міс 2012 року	2011-2010	9 міс 2012-9 міс 2011
Валові страхові премії, млн грн	23 081,7	22 693,5	16 430,3	15 801,3	-1,68	-3,83
Чисті страхові премії, млн грн	13 327,7	17 970,0	12 641,5	14 918,9	34,83	18,02
Валові страхові виплати, млн грн.	6 104,6	4 864,0	3 482,2	3 982,5	-20,32	14,37
Чисті страхові виплати, млн грн.	5 885,7	4 699,2	3 396,2	3 837,0	-20,16	12,98

Значне зростання обсягу чистих страхових премій пов'язане зі збільшенням надходжень за такими видами страхування як страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків. Така тенденція зумовлена здебільшого введенням нових податкових правил, згідно з якими суттєво обмежено можливості суб'єктів господарювання і страховиків використовувати операції зі страхування та перестраховування з метою оптимізації оподаткування. Це також вплинуло на загальну спадну динаміку валових страхових платежів. Аналогічна ситуація спостерігалась і протягом 9 місяців 2012 року – валові страхові премії зменшилися порівняно з 9 місяцями 2011 року на 3,83%, при цьому чисті страхові премії збільшилися на 18,02%.

Що ж до валових страхових виплат, то їх обсяг за 2010 рік знизився на 9,4% порівняно з 2009 роком (до 6 104,6 млн. грн.), а обсяги чистих страхових виплат зменшилися на 2,8% і становили 5 885,7 млн. грн. Валові страхові виплати за 2011 рік зменшилися на 20,32% (до 4 864,0 млн. грн.) порівняно з 2010 роком, чисті страхові виплати зменшилися на 20,16% і становили 4 699,2 млн. грн. Скорочення страхових виплат є негативним фактором з огляду на те, що надходження страхових платежів збереглося на рівні попереднього року. Це може свідчити про недостатність у страхових компаній ліквідних інструментів, надмірну збитковість діяльності деяких страховиків. Водночас, істотне зменшення страхових виплат у 2011 році відбулося за рахунок скорочення виплат зі страхування фінансових ризиків, яке могло використовуватися суб'єктами господарювання з метою оптимізації оподаткування. Протягом 9 місяців 2012 року спостерігається позитивна тенденція зростання валових страхових виплат на 14,37% порівняно з відповідним періодом 2011 року (до 3 982,5 млн. грн.) та зростання чистих страхових виплат - на 12,98%.

Загалом основні показники страхової діяльності компаній України засвідчують наявність прогресивних змін у розвитку ринку. Зростаючі чисті страхові платежі, валові та чисті страхові виплати є позитивними результатами змін у національному законодавстві та регуляторній політиці Нацкомфінпослуг.

Дослідження галузевої структури страхового ринку України передбачає обрахунок показників структури страхових платежів та страхових виплат (таблиця 2.4 та таблиця 2.5).

Таблиця 2.4

**Структура валових та чистих страхових премій страхового ринку України
протягом 2010 – 9 місяців 2012 року**

№	Вид страхування	Структура валових страхових премій, %			Структура чистих страхових премій, %		
		2010	2011	9 міс 2012 року	2010	2011	9 міс 2012 року
1.	Страхування життя	3,93	5,93	5,48	6,80	7,49	7,12
2.	Види страхування, інші ніж страхування життя:	96,07	94,07	94,52	93,20	92,51	92,88
2.1	добровільне особисте	7,27	10,26	9,81	11,34	11,81	11,51
2.2	добровільне майнове	71,95	63,40	64,46	57,79	58,84	58,92
2.2.1	- страхування фінансових ризиків	12,54	12,60	12,20	5,67	11,18	10,75
2.3	добровільне страхування відповідальності	4,84	5,86	5,28	4,63	4,44	4,03
2.4	недержавне обов'язкове страхування	11,99	14,52	14,97	19,40	17,39	18,42
2.4.1	- страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	8,93	11,50	11,63	14,96	14,09	14,65
2.5	державне обов'язкове страхування	0,02	0,02	0,001	0,04	0,03	0,001
3.	Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

У структурі валових страхових премій частка страхування життя зростає: із 3,93% у 2010 році до 5,48% за 9 місяців 2012 року. Зростаючою також є частка даного виду страхування у чистих страхових платежах: з 6,80% у 2010 році до 7,12% на кінець досліджуваного періоду. Не зважаючи на різницю у даних показниках, абсолютні розміри валових та чистих страхових премій зі страхування життя практично не відрізняються, тому ця розбіжність досягається за рахунок зміни часток non-life страхування.

Протягом 2010 - 9 місяців 2012 року у структурі валових страхових платежів інші види страхування займали близько 95%, тоді як у загальному обсязі чистих страхових премій – 93%. Переважну частку становило майнове

страхування: у валових показниках вона зменшується (з 71,95% до 64,46%), у чистих – навпаки, зростає, з 57,79% до 58,92%. Дана тенденція обумовлена зменшенням обсягів перестрахових операцій у зв'язку із удосконаленням податкового законодавства та відображає реальний рівень зростання даного сектору страхового ринку України. Страхові премії у галузі особового страхування з року в рік зростають, не зважаючи на це їх частка у загальній структурі валових страхових премій має нестабільну тенденцію, тоді як питома вага у чистих страхових преміях є незмінною. Аналогічна ситуація спостерігається і у страхуванні відповідальності. Частки валових та чистих страхових платежів незначно зростають протягом досліджуваного періоду, що спричинено як позитивною динамікою абсолютних величин страхових премій, так і змінами у загальній їх структурі.

Питома вага недержавного обов'язкового страхування у валових страхових платежах зростала з 12% до майже 15%, що обумовлено зростанням абсолютного розміру даного показника. Нарощуються і обсяги чистих страхових платежів по даному виду страхування, однак їх частка має нестабільну тенденцію: у 2010 році вона становила 19,40%, у 2011 році – 17,39%, за 9 місяців 2012 року – 18,42%.

У структурі страхових виплат питома вага страхування життя, як за валовими, так і за чистими показниками, зростала протягом 2010-2012 рр. та становила близько 1,5%. Інші види страхування у 2010 році займали 99,14% та 99,11% усіх здійснених валових та чистих відшкодувань відповідно та зменшувалися на кінець вересня 2012 року до 98,57% та 98,51% за рахунок аналогічної тенденції із абсолютними сумами даних показників.

Таблиця 2.5

**Структура валових та чистих страхових виплат страхового ринку України
протягом 2010 – 9 місяців 2012 року**

№	Вид страхування	Структура валових страхових виплат, %			Структура чистих страхових виплат, %		
		2010	2011	9 міс 2012 року	2010	2011	9 міс 2012 року
1.	Страхування життя	0,86	1,45	1,43	0,89	1,50	1,49

2.	Види страхування, інші ніж страхування життя:	99,14	98,55	98,57	99,11	98,50	98,51
2.1	добровільне особисте	13,06	19,09	20,24	13,49	19,75	21,00
2.2	добровільне майнове	71,42	56,49	57,26	70,53	55,17	55,67
2.2.1	- страхування фінансових ризиків	33,45	17,01	12,69	33,29	17,05	10,28
2.3	добровільне страхування відповідальності	0,45	0,66	0,90	0,45	0,68	0,93
2.4	недержавне обов'язкове страхування	14,13	22,22	20,16	14,56	22,81	20,90
2.4.1	- страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів	13,92	20,89	19,94	14,36	21,54	20,68
2.5	державне обов'язкове страхування	0,08	0,09	0,01	0,08	0,09	0,01
3.	Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Зростають досліджувані показники і за особовим страхуванням: частка валових страхових виплат на кінець досліджуваного періоду становила 20,24%, а частка чистих страхових виплат – 21%. Хоча наявна незначна різниця в даних показниках, однак абсолютні величини страхових відшкодувань практично ідентичні. Як і у структурі страхових платежів, майнове страхування займає лідируючі позиції у структурі страхових виплат, хоча частка даного виду страхової послуги з року в рік зменшується за рахунок скорочення загального обсягу коштів, виплачених страховими компаніями України. Сума страхових відшкодувань по страхуванню відповідальності є незначною, як і її питома вага у структурі виплат.

Протягом 2010 – 9 місяців 2012 року прослідковувалася тенденція до зростання частки страхових виплат по недержавному обов'язковому страхуванню. Так, у 2010 році частка у валових обсягах становила 14,13% та на кінець вересня 2012 року зросла до 20,16%. У структурі чистих страхових виплат аналогічний показник був дещо більшим (14,56% у 2010 році та 20,90% за 9 місяців 2012 року), хоча абсолютні показники відшкодувань практично однакові (див. рис. 2.1).

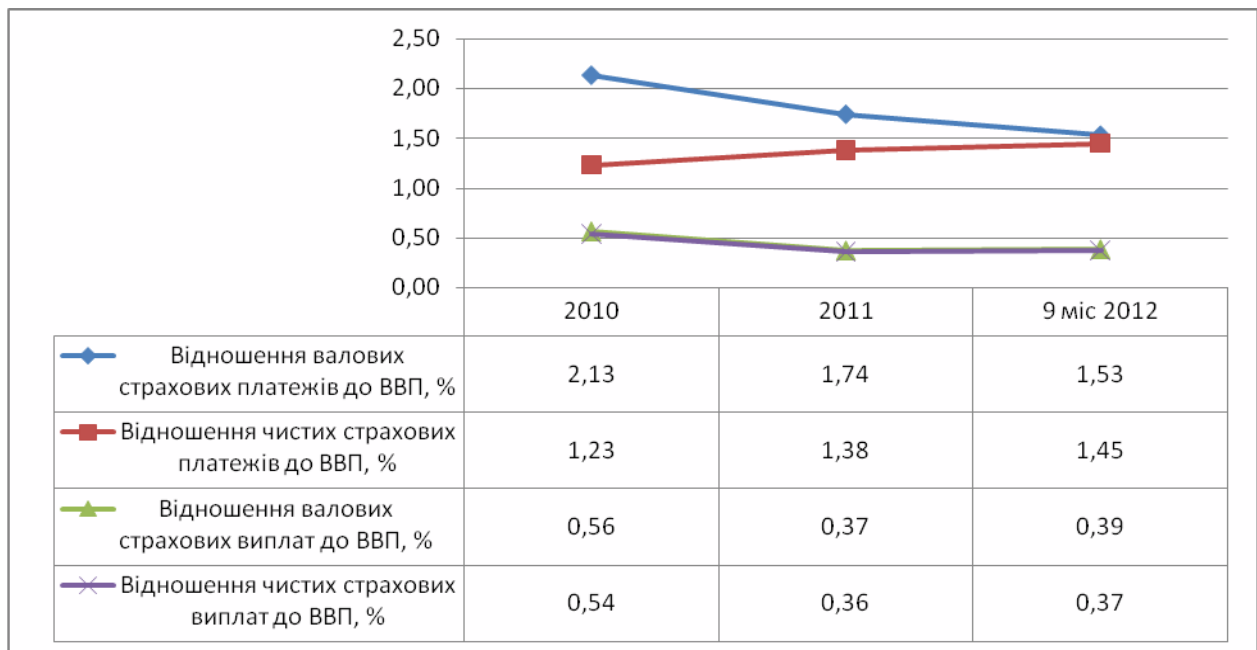

Рис. 2.1. Динаміка відношення основних показників функціонування страхового ринку України до ВВП протягом 2010 – 9 місяців 2012 року

Отже, галузева структура страхового ринку залишається практично стабільною протягом досліджуваного періоду. Частка страхування життя, хоча і зростає, залишається мізерно малою у порівнянні із ризиковими видами страхової діяльності. На жаль, за співвідношенням показників life та non-life страхування у порівнянні із світовою практикою галузева структура ринку страхових послуг в Україні є далеко недосконалою та неефективною.

Загалом динаміка основних показників страхової діяльності (валових та чистих страхових платежів, валових та чистих страхових премій) характеризує внутрішні тенденції страхового ринку України. Однак важливо також визначати як саме розвивається ринок у порівнянні із темпами росту економіки в цілому. Для цього використовується група показників проникнення страхування або глибини страхового ринку, що розраховується як співвідношення валових (чистих) премій (виплат) до величини ВВП. Так, у 2010 році рівень валових страхових премій відносно ВВП становив 2,13%, у 2011 році відбулось зменшення досліджуваного показника до позначки 1,74%, а за 9 місяців 2012 року – до 1,53%. Дана тенденція зумовлена скороченням обсягів валових страхових премій через удосконалення податкового законодавства. Зазначений фактор

одночасно позитивно вплинув на динаміку рівня чистих страхових платежів до ВВП, зокрема протягом 2010-2012 років він зріс з 1,23% до 1,35%. Співвідношення валових та чистих страхових виплат до основного макроекономічного показника коливалося від 0,6% у 2010 році до 0,4% у 2012 році. Зазначена спадна тенденція обумовлена загальним зниженням обсягів коштів, виплачених страховими компаніями України для страхувальників.

Додатковими характеристиками ефективності функціонування ринку страхових послуг України є рівень валових та рівень чистих страхових виплат (рис.2).

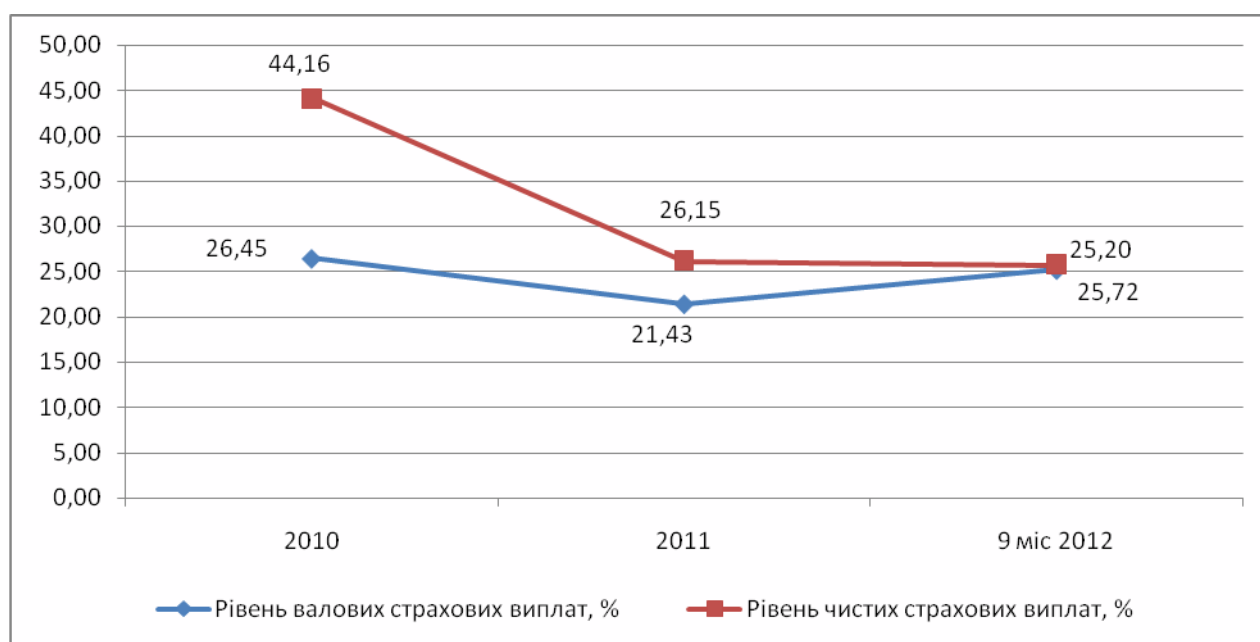

Рис.2.2. Динаміка рівня валових та чистих страхових виплат на страховому ринку України протягом 2010 – 9 місяців 2012 року

Рівень валових страхових виплат станом на 31.12.2010 р становив 26,45%. Високий рівень валових страхових виплат (більше 20%) спостерігався за такими видами страхування: добровільне особисте страхування – 47,5%, добровільне майнове страхування – 26,3%, а також державне обов’язкове страхування – 93,9%. У 2011 році відношення валових страхових виплат до валових страхових премій становило 21,43%. Високий рівень валових страхових виплат (більше 20%) спостерігався за такими видами страхування: добровільне особисте страхування – 39,8%, недержавне обов’язкове страхування – 32,8%. За 9 місяців 2012 року

рівень валових страхових виплат станом на 30.09.2012 року становив 25,2%. Найвищі значення показника спостерігались за такими видами страхування: добровільне особисте страхування – 40,2%, недержавне обов'язкове страхування – 29,7%, в тому числі страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 37,6%.

Рівень чистих страхових виплат станом на 31.12.2010 року становив 44,16%. Високий рівень чистих страхових виплат спостерігався за видами добровільного страхування фінансових ризиків – 259,2%, з добровільного особистого страхування – 52,6%, а також з добровільного майнового страхування – 53,9%. Зростання рівня валових та чистих страхових виплат з добровільного страхування фінансових ризиків може свідчити про здійснення страховими компаніями оптимізації оподаткування. У 2011 році даний показник значно зменшився та становив 26,15%. Найвищі значення спостерігалися за видами добровільного особистого страхування – 43,7%, з добровільного страхування фінансових ризиків – 39,9%, з недержавного обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 40,4%, а також з добровільного майнового страхування – 24,5%. За 9 місяців 2012 року відношення чистих страхових виплат до чистих страхових премій становило 25,20%. Лідуючі значення продовжували демонструвати добровільне особисте страхування – 41,8%, недержавне обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 38,3%, а також добровільне майнове страхування – 25,4%.

Зменшення рівня валових та чистих страхових виплат може розглядатися як негативна ознака з огляду на те, що надходження валових страхових платежів скорочується повільнішими темпами, а чисті страхові платежі мають зростаючу динаміку. Проте, з видів страхування, де переважна більшість страхувальників є фізичними особами (автострахування, медичне страхування), рівень чистих страхових виплат є порівняно високим.

Закономірності розвитку страхування у визначених тенденціях значною мірою перекликаються і з динамікою перестрахової діяльності результати якої за досліджуваний період відображено в таблиці 2.6.

**Динаміка основних показників перестрахової діяльності в Україні протягом
2010- 9 місяців 2012 року**

Показник	Абсолютне значення, млн. грн.				Темп приросту, %	
	2010 р.	2011 р.	9 міс 2011 року	9 міс 2012 року	2011-2010 рр.	9 міс 2012-9 міс 2011
Сплачено на перестраховання, у тому числі:	10 745,2	5 906,2	4 699,6	1 976,3	-45,03	-57,95
- перестраховикам-резидентам	9 753,9	4 723,5	3 788,9	882,3	-51,57	-76,71
- перестраховикам-нерезидентам	991,3	1 182,7	910,7	1 094,0	19,31	20,13
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	508,6	731,6	326,7	446,1	43,85	36,55
- перестраховиками-резидентами	219,0	164,8	85,9	145,5	-24,75	69,38
- перестраховиками-нерезидентами	289,6	566,8	240,8	300,6	95,72	24,83
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	192,3	429,1	211,0	208,4	123,14	-1,23
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	1 837,1	578,0	576,2	90,0	-68,54	-84,38

За договорами перестраховання ризиків за 2010 рік українські страховики (цеденти, перестраховальники) сплатили страхових премій 10 745,2 млн. грн., з них: перестраховикам-нерезидентам – 991,3 млн. грн.; перестраховикам-резидентам – 9 753,9 млн. грн. Загальна сума страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 508,6 млн. грн., в тому числі компенсовано: перестраховиками-нерезидентами – 289,6 млн. грн., перестраховиками-резидентами – 219,0 млн. грн. За 2010 рік помітно збільшилась тенденція щодо збільшення обсягів внутрішнього перестраховання, що є позитивним. Так, сума страхових премій, сплачених

перестраховикам-резидентам за 2010 рік, становила 9 753,9 млн. грн. У структурі вихідного перестраховування найбільшу питому вагу займає перестраховування у сфері майнового страхування, страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків, страхування вантажів та багажу.

За договорами перестраховування ризиків за 2011 рік українські страховики (цеденти, перестраховувальники) сплатили страхових премій на суму 5 906,2 млн. грн, з яких: перестраховикам-нерезидентам – 1 182,7 млн. грн.; перестраховикам-резидентам – 4 723,5 млн. грн. Загальна сума страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 731,6 млн. грн., в тому числі компенсовано: перестраховиками-нерезидентами – 566,8 млн. грн., а перестраховиками-резидентами – 164,8 млн. грн. Зменшення показників перестраховування пов'язане із вдосконаленням порядку оподаткування діяльності суб'єктів господарювання з метою уникнення використання даних операцій для оптимізації величини податкових платежів. Структура вихідного перестраховування за лідируючими видами страхування практично не змінилась.

Зниження показників перестраховування продовжувалось і протягом 9 місяців 2012 року. Так, загалом українські страховики (цеденти, перестраховувальники) сплатили страхових премій лише 1 976,3млн. грн., що більш ніж удвічі менше показника за аналогічний період попереднього року. Перестраховикам-нерезидентам сплачено 1 094,0 млн. грн. , а перестраховикам-резидентам – лише 882,3 млн. грн., тоді як за 9 місяців 2011 р. – 3 788,9 млн. грн. Загальна сума часток страхових виплат, компенсованих перестраховиками, є дещо більшою аніж протягом 9 міс 2011 року та становила 446,1 млн. грн., у тому числі компенсовано: перестраховиками-нерезидентами – 300,6 млн. грн.; перестраховиками-резидентами – 145,5 млн. грн. Структура вихідного перестраховування в Україні протягом досліджуваних періодів залишається стабільною та відображає найбільш популярні та ризикові види страхової діяльності такі, як майнове страхування, автостраховування, страхування від вогневих ризиків, страхування вантажів та багажу.

Отже, страховий ринок України поки що не відповідає завданням випереджального розвитку української економіки та тенденціям світових страхових ринків. Існує ряд проблем, що стримують розвиток страхового ринку таких як низька капіталізація більшості українських страхових компаній; вітчизняні страхові компанії в основному поки не готові працювати з незначними сумами індивідуального страхувальника; недостатньо розвинута інфраструктура ринку; низька роль серед страхових брокерів на ринку особистого страхування та страхування життя; зростання питомої ваги короткострокових договорів; монополізація страхового ринку в інтересах окремих суб'єктів господарювання; недостатній рівень інформації про стан та можливості страхового ринку і як наслідок недовіра населення до страхування; недосконалість нормативної бази.

2.2. Розвиток та проблеми особистого страхування в Україні

На початку 90-х років ХХ ст., після проголошення незалежності України і припинення монополії держави, поява недержавних страхових компаній створила сприятливі умови для розвитку страхової діяльності і формування ринку особистого страхування України.

Сучасне визначення особистого страхування міститься в Законі України «Про страхування», відповідно до ст. 4 якого особисте страхування можна визначити як страхування майнових інтересів, що не суперечать законодавству України і пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи [3]. У найзагальнішому плані особисте страхування можна визначити як галузь страхової діяльності, яка забезпечує страховий захист громадян або зміцнення досягнутого ними сімейного добробуту.

Особисте страхування проводиться з метою організації страхового захисту окремих громадян і членів їх родин на випадок виникнення різних подій, що відображаються на житті, здоров'ї та працездатності цих громадян. Об'єкти особистого страхування не мають вартісної оцінки, тому вважається, що не відбувається компенсація матеріальної шкоди, а мають місце виплати страховика

на користь страхувальника або його родини, які носять характер фінансової допомоги.

Об'єктом особистого страхування є майнові інтереси, пов'язані з: життям, здоров'ям, працездатністю, додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи.

До специфічних рис особистого страхування відносяться:

- страхувальник чи застрахований повинен бути конкретною особою у вигляді об'єкту страхування;

- здійснюється на випадок настання певних страхових випадків;

- об'єкт страхування (особа) не має вартісної оцінки;

- страхова сума не обмежується вартісною оцінкою (оскільки її неможливо визначити) об'єкта страхування, а залежить від матеріального стану страхувальника;

- суб'єктів страхових відносин може бути більше двох: страховик, страхувальник, застрахований, вигодонабувач;

- деякі підвиди особистого страхування можуть бути виділені як особливо довготривалі (страхування пенсії, життя тощо).

В основі особистого страхування, як і страхування майна, також лежить замкнутий перерозподіл страхових платежів між учасниками особистого страхування через спеціальний страховий фонд. Разом з тим, очевидні й розбіжності між ними, тому що об'єктами страхових відносин в особистому страхуванні є працездатність, здоров'я, життя людей, тобто воно пов'язане із специфічною стороною виробництва - відтворенням робочої сили. Але цей найважливіший чинник виробництва неможливо безпосередньо виразити у ціновому виразі, що й визначає особливості особистого страхування.

На відміну від страхування майна особисте страхування не забезпечує відшкодування матеріальних збитків, а дозволяє одержати допомогу застрахованим громадянам або їхнім сім'ям. Така допомога надається в разі смерті застрахованого члена сім'ї чи втрати ним здоров'я або працездатності. Специфічною формою особистого страхування є страхування на дожиття, змістом

якого є нагромадження визначеної страхової суми до кінця дії договору страхування. Таке страхування сприяє зміцненню матеріального добробуту населення, дає можливість створювати грошові джерела для додаткового страхового захисту вже досягнутого рівня життя.

За видами страхування від нещасних випадків поділяється на:

- індивідуальне - у цьому разі страхувальником є фізична особа, яка укладає договір стосовно самої себе або іншої фізичної особи, а сплата страхових платежів здійснюється за рахунок застрахованих;
- колективне - коли страхувальником є юридична особа (підприємство або організація), яка укладає договір страхування на користь своїх працівників, і сплата страхових платежів здійснюється за рахунок організацій, з якими застраховані перебувають у трудових або інших передбачених законом відносинах [6].

До колективного страхування відноситься:

- страхування туристів;
- страхування роботодавцями працівників.

Індивідуальне страхування:

- від нещасного випадку на транспорті;
- страхування дітей;
- особисте страхування.

Медичне страхування є формою соціального захисту інтересів громадян у разі втрати ними здоров'я з будь-якої причин. Воно пов'язане з компенсацією витрат громадянам, зумовлених оплатою медичної допомоги та інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я. Страховим випадком за цим видом страхування є захворювання застрахованої особи, яке триває не менше двох тижнів.

Існують такі принципи медичного страхування:

- загальності - всі громадяни незалежно від віку та соціального стану мають право на одержання медичної допомоги;

- державності - кошти є державною власністю, а тому держава забезпечує стабільність системи і є безпосереднім страхувальником для непрацездатного населення;

- неприбутковості - страховкою покриваються лише витрати на лікування, а не формується прибуток.

Особисте страхування покликане захищати найвищу соціальну цінність України – людину, зокрема її життя, здоров'я, і безпеку. Тому повинні бути розроблені і чітко встановлені законодавчі акти та закони регулювання і контролю його діяльності.

Відносини, які виникають в галузі страхування носять складний характер і регулюються нормами кількох галузей права: адміністративного, цивільного, господарського і фінансового.

Регулювання страхових відносин визначено в Главі 67 Цивільного кодексу України та ст. 352-355 Господарського кодексу. Велика частина відносин у галузі страхування керується нормами фінансового права, адже при страхуванні виникають грошові перерозподільні відносини.[1, 2].

Правове регулювання діяльності у сфері страхування здійснюється державними органами, і визначається:

1) прямою участю держави у становленні системи страхового захисту майнових інтересів осіб;

2) законодавчим забезпеченням становлення і захисту національного страхового ринку, яке має комплексний характер, і може виокремлюватися комплексна галузь законодавства, що включає нормативно-правові акти, які регулюють діяльність у сфері страхування.

3) державним наглядом за страховою діяльністю, який здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, захисту прав та інтересів страхувальників, страховиків, інших зацікавлених осіб і держави.

Договір особистого страхування регулюється Законом України «Про страхування» без виділення окремих його видів. Водночас на практиці існують

окремі види договорів особистого страхування зі своїм особливим режимом. Індивідуалізація у такому випадку забезпечується нормами, що містяться в прийнятих на різних рівнях актах, включаючи спеціальні закони, зокрема, про обов'язкове особисте страхування.

Порядок та правила проведення особистого обов'язкового страхування, форми типового договору, так само як і особливі умови ліцензування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів, або методика актуарних розрахунків встановлюється Кабінетом Міністрів України та не можуть бути змінені страховою компанією, яка здійснює відповідний вид обов'язкового страхування.

По добровільному особистому страхуванню, загальні умови і порядок здійснення визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог закону.

До особового страхування відносять пенсійне страхування. Воно в межах недержавного пенсійного забезпечення має бути здійснено відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», виключно за умови наявності у страхової компанії ліцензії на страхування життя.

Страхування життя і пенсій є накопичувальним видом страхування. Тому зрозуміло, що по закінченню терміну дії договору, страхувальник (фізична особа) повинен отримати визначену суму коштів. Оподаткування цієї суми виплати за договорами довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного страхування податком на доходи фізичних осіб здійснюється в особливому порядку, передбаченому п. 9.8 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб».

В загальному правила страхування життя визначають лише загальні умови страхування: перелік об'єктів страхування, страхові ризики, винятки із страхових випадків і обмеження страхування, строк та місце дії договору страхування, порядок укладення договору та інші умови [3].

Конкретні умови страхування, такі як розмір страхової суми, строки та умови сплати страхових платежів тощо, відповідно до закону, мають бути

визначені безпосередньо в договорі страхування. Водночас закон передбачає, що договір має бути укладений відповідно до правил страхування.

Діяльність страхових компаній регулюється законодавчими актами не тільки під час підписання ними договорів із клієнтами, а й під час визначення справжності настання страхового випадку. Тут вже залучаються додаткові нормативно-правові акти. Так, за договором страхування життя або здоров'я фізичної особи від нещасного випадку факт нанесення шкоди страхувальнику (застрахованій особі) підтверджується також копією акта про нещасний випадок, який складається у встановленому порядку. Форми актів про нещасний випадок встановлені такими нормативно-правовими актами:

- Постановою КМУ від 21 серпня 2001р. № 1094 «Про деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві»;
- Постановою КМУ від 22 березня 2001 р. №270 «Про затвердження порядку розслідування та обліку нещасних випадків невикробничого характеру»;
- Наказом Міністерства освіти і науки від 31 серпня 2001р. № 616 «Про затвердження Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах».

Для забезпечення конституційних прав громадян України на безоплатне надання медичної допомоги відповідно до європейських стандартів та для зменшення витрат держави на впровадження обов'язкового медичного страхування розробляється проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне медичне страхування». Цим законом визначено, що медичне страхування здійснюватиметься Фондом загальнообов'язкового державного медичного страхування, який належить до державних позабюджетних цільових фондів.

У сфері медичного страхування діють: Конституція України, «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які

спричинили втрату працездатності», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», та інші нормативно-правові акти.

При оподаткуванні добровільного особистого страхування в дію вступає Закон України «Про податок на додану вартість». Яким визначено, що надання послуг по страхуванню не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість. Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», чітко визначено порядок оподаткування страхових компаній.

Особисте страхування - досить великий вид страхування, який поєднує ризикову та заощаджувальну функції страхування. Конкретними страховими подіями за цим видом страхування є дожиття до закінчення терміну страхування чи втрата здоров'я в результаті реалізації певних ризиків. Сформований страховий фонд є важливим джерелом інвестицій в економіку держави, тому особисте страхування є основною рушійною силою та становить значну частку будь-якого страхового ринку у країнах з розвинутою ринковою економікою. Наприклад, у Великій Британії його частка в загальній структурі страхового ринку становить – 85%, США – 70%, Франції – 78%, Німеччині – 65%, Італії – близько 70%. Український ринок особистого страхування ще досить молодий і фактично лише починає розвиватися [5]. В Україні ця частка становить близько 4%, тому на даний момент часу цей ринок розвинений недостатньо і через це потребує більш детального аналізу.

Закономірності структури страхових премій подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Структура страхових премій особового страхування в Україні
за 2009 р. – 9 місяців 2012 р.**

Види страхування	Премії, млн. грн.					Частка, %				
	2009	2010	2011	9 міс. 2011	9 міс. 2012	2009	2010	2011	9 міс. 2011	9 міс. 2012
Медичне страхування	724,1	809,4	1087,7	784,7	930,5	39,38	39,21	42,26	38,86	34,89

Страхування від нещасних випадків	287,8	348,9	561,6	334,3	517,6	15,65	16,90	21,82	16,56	19,41
Страхування життя	826,9	906	1346,3	900,3	1219,1	44,97	43,89	52,31	44,58	45,71
Всього	1838,8	2064,3	2573,9	2019,3	2667,2	100	100	100	100	100

Розглянувши структуру страхових премій ми бачимо, що найбільшу частку займає саме страхування життя. Протягом досліджуваного періоду його питома вага щороку збільшується. В 2009 р. частка страхування життя становила 44,97 % , що в абсолютному розмірі становить 826,9 млрд. грн., а вже в 2011 р. страхові премії зросли до 52,31 % . Виходячи з даних таблиці можемо побачити, що порівняно з 9 місяцями 2011 року в 2012 році відбулося також незначне збільшення частки страхування життя і з 44,58 % до 45,71% відповідно. Також варто відмітити, що відбувається зростання питомої ваги премій страхування від нещасних випадків. Адже в 2009 році частка премій даного виду страхування становила 15,65%, а в 2011 році - 21,82% . Отже, найбільший відносний приріст протягом досліджуваного періоду мало саме страхування від нещасних випадків. Так, в 2011 р. він становив 60,96 % , що в абсолютному розмірі становило 212,7 млн.грн. Частка медичного страхування також збільшується, але набагато повільніше в порівнянні з іншими видами особистого страхування. За 2011 рік обсяг платежів медичного страхування зріс на 34,38% , а за 2010р. - на 11,78%.

Проаналізувавши динаміку рівня страхових виплат (відношення страхових виплат до страхових премій) із страхування життя за 2009-2011 роки та 9 місяців 2012 року спостерігається коливання даного показника (див. рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка рівня страхових виплат із страхування життя за 2009-2011 роки, 9 місяців 2012 року, млн.грн.

Якщо розглядати 2009-2011 роки, то ми бачимо постійне зменшення страхових виплат з 7,6 % в 2009 р. до 5,2 % в 2011 р. Проте, якщо аналізувати лише 9 місяців 2011 і 2012 рр., то ситуація виглядає краще. Адже за 9 місяців 2012 р. рівень страхових виплат становив 7,1 % порівняно з 6,0 % 2011 р. Тобто, за 9 місяців 2012р. показник рівня страхових виплат майже досягнув значення річного значення 2009 р.

Рис. 2.4. Динаміка рівня страхових виплат з медичного страхування за 2009-2011 роки, 9 місяців 2012 року, млн.грн.

Медичне страхування - це вид страхування в якому переважна більшість страхувальників є фізичними особами, тому рівень страхових виплат є порівняно високим. Найбільше значення спостерігалось в 2010 р. - 78,2 %, проте надалі бачимо різке зменшення рівня страхових виплат до 69,2 % в 2011 р. (див. рис. 4).

Отже, частка страхових платежів в особистому страхуванні в розрізі видів з кожним роком зростає. Домінуючим видом страхування все ж таки залишається страхування життя, його частка з кожним роком зростає, проте не досягає такого значення, як в розвинених країнах. Медичне страхування займає певну частку на ринку страхування України, але не має потрібного розвитку, хоча в цьому має бути зацікавлена наша держава. Адже страхові платежі становили в абсолютному вираженні за 2009-2011 рр. лише 724,1 млн. грн., 809,4 млн.грн. та 1087,7 млн.грн. відповідно.

Позитивними тенденціями розвитку особистого страхування в Україні є:

- збільшення обсягів страхових резервів на один договір;
- вирівнювання темпів зростання страхових премій та страхових резервів;

- збільшення рівня страхових виплат як свідчення зростання повноти виконання своїх зобов'язань перед страхувальником;
- поживлення конкуренції між страховими компаніями, які здійснюють особисте страхування.

Таким чином, в усіх країнах з ринковою економікою особисте страхування є найважливішим елементом соціальної системи держави, що дозволяє успішно вирішувати багато суспільних проблем, а також задовольняти потреби юридичних і фізичних осіб в забезпеченні стійких гарантій захисту їх економічних інтересів, пов'язаних зі здійсненням різних видів господарської діяльності, збереженням визначеного рівня добробуту і здоров'я. Особисте страхування – це найбільш доступний спосіб забезпечення подібних гарантій, воно здатне стимулювати ріст заощаджень населення, відшкодувати втрати в доходах у зв'язку з втратою здоров'я або смерті члена родини, організувати надання медичної допомоги у випадку захворювання.

Одним із видів особистого страхування є страхування життя, майже в усіх промислово розвинутих країнах воно є випробуваним та популярним інструментом для індивідуального забезпечення в старості та для сім'ї померлого. Наприклад, у Німеччині страхування життя традиційно є найпопулярнішим інструментом забезпечення в старості. Однак є країни, в яких добровільне страхування життя відіграє ще більшу роль. Прикладом цього в Європі є Велика Британія, а в Азії – Японія, що пов'язано з рівнем ефективності та спектром послуг державних систем забезпечення в старості. У Німеччині державне пенсійне страхування, яке було запроваджено ще у 1889 році й до недавнього часу постійно вдосконалювалося, забезпечує дуже високий рівень соціального забезпечення громадян.

На сьогодні розмір внесків пенсійного страхування складає приблизно 20% щомісячної заробітної плати, яка не перевищує 5000 євро. З цих внесків половину сплачує роботодавець, іншу половину – найманий працівник. Тоді стандартна пенсія після 45 років здійснення внесків від середньої заробітної плати становитиме приблизно 70% доходу працюючого. Ця система добре працювала

протягом багатьох десятиліть, але в останні роки зазнає все більшого тиску. Це, як і в більшості інших країнах, пов'язане з двома суттєвими факторами, один з яких – особливості демографічного розвитку. Все більше громадян пенсійного віку та все менше платників внесків. До того ж зменшується чисельність найманих працівників, які сплачують внески протягом 45 років. Крім того, має місце стійке й тривале уповільнення економічного зростання, яке переривається фазами стагнації. Тому за останні роки різні уряди вжили зусиль, спрямованих на реформи, аби не допустити надмірного зростання розміру платежів для найманих працівників і роботодавців та податкових виплат до системи пенсійного страхування. З цим пов'язані скорочення виплат, зокрема для майбутніх одержувачів пенсійних платежів [15].

Ці важливі зміни повинні бути компенсовані запровадженням добровільного пенсійного забезпечення, підкріпленого капіталом, яке працює за методом надання коштів для отримання виплат у майбутньому. Для цієї системи було обрано не один тип продукту, а різні продукти страхових компаній, банків, інвестиційних фондів і пенсійних фондів, що задовольняють певні критерії та мають розглядатися як такі, що потребують сприяння згідно з відповідними законами. До того ж ця система включає такі вимоги:

- платежі не можуть виплачуватися до 60 років життя або до того часу, коли починаються виплати державного пенсійного страхування;

- необхідна гарантія, що пенсійні виплати сягатимуть щонайменше величини платежів;

- клієнти після виходу на пенсію мають отримувати щомісячні пенсійні виплати протягом усього життя;

- клієнти повинні мати право змінити постачальника послуг або страховий продукт.

Участь у цій моделі добровільна, і обов'язкового членства немає.

Капіталовкладення німецьких компаній по страхуванню життя досягли 570 млрд. євро, що складає більше 10% усіх приватних заощаджень. Тому добровільне страхування життя є важливим стимулом також і для розвитку ринку

позикового капіталу та для інвестицій як у державі, так і на підприємствах [9].

Як показує досвід, для країн, де відбуваються суспільні, політичні та економічні перетворення, існують типові проблеми, що виникають при запровадженні страхування життя. Наскільки важливим є добровільне страхування життя та пенсійне страхування саме в країнах, в яких системи державного пенсійного забезпечення не є достатніми, настільки складним є їхнє запровадження саме у цих країнах. Тут виникає велика кількість проблем, так що страхування життя там може набувати значення лише поступово.

Світова практика давно вирішила питання, пов'язані із страхуванням життя, його правовою основою та вироблені певні стандарти. Проте більшість розвинених країн маючи, на перший погляд, стабільну економіку, все одно схильні до фінансових і політичних криз. В зв'язку з цим, страхування життя - найважливіший інструмент соціально-економічного захисту майнових інтересів громадян, а також потребуючих додаткової грошової допомоги у зв'язку з такими подіями в житті, як втрата здоров'я і працездатності, досягнення пенсійного віку, втрата годувальника. При безумовній схожості розвитку особистого страхування в різних країнах можна виділити специфіку, властиву кожній державі [16, с. 26].

Зацікавленість держави в розвитку страхування життя полягає в тому, що: по-перше, воно є джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів, яких так бракує для підйому вітчизняної економіки; по-друге, страхові компанії зі страхування життя доповнюють систему захисту та підтримки рівня життя громадян за рахунок самих громадян, і, таким чином, тягар соціального забезпечення населення перерозподіляється між державою та ринком страхування; по-третє, значущим фактором ролі держави щодо розвитку цього виду страхування є створення нових робочих місць, оскільки страхування життя є основою договорів страхування, що укладаються лише при наявності страхового посередника (брокера чи агента), який проводить з клієнтом персональну і довготривалу роботу, за що отримує від страхової компанії комісійну винагороду.

Враховуючи специфіку трансформаційних процесів, що відбувалися в незалежній Україні як в сфері нормативно-правового регулювання, фінансово-

економічного та соціально-демографічного розвитку, можна виокремити три етапи становлення страхування життя.

Перший – з 1991 по 1996 рік – етап занепаду радянської системи страхування життя. На початку ринкових реформ страхування життя як особлива галузь економіки так і залишалась нерегульованою. Крім того, стала поступово втрачати свої позиції на страховому ринку. Хоча, у травні 1993 року був виданий Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування», який передбачав формування страхових резервів зі страхування життя на загальних засадах, проте, без урахування його особливостей, тому забезпечував страховикам можливість сформувати резерви в обсягу, достатньому для здійснення майбутніх виплат, не виставляв вимог до переліку страхових випадків, які можуть бути передбачені договорами страхування життя, обсягу зобов'язань страховика тощо.

Відсутність чіткого правового регулювання та вимог до діяльності страховиків та контролю за ними сприяла їх масовому створенню (див. рис.2.5).

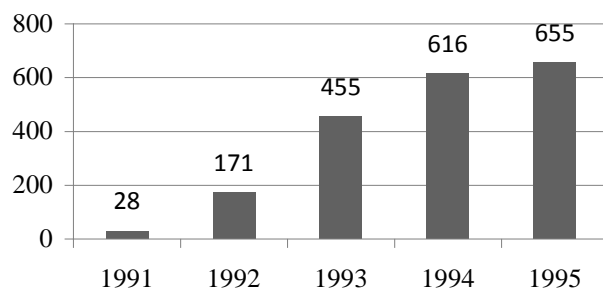

Рис 2.5. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 1991 – 1995 рр. (на початок року)

Саме така ситуація зумовила значні «перекося» в проведенні страхування життя, запровадженні нових видів страхування, які з ним не мали нічого спільного узагалі. Усе це завдало неабиякої шкоди цьому важливому напрямку страхового захисту, підірвало віру страхувальників у його дієвість і реальність. Отже, занепад сектору страхування життя на першому етапі пов'язаний з відсутністю ефективного страхового законодавства, яке б регулювало страхову діяльність.

Другий – з 1996 по 2001 рік – етап зародження українського ринку страхування життя. Основною подією цього етапу було прийняття в березні 1996

року Закону України «Про страхування», який усунув недоліки Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування». Крім того, цей закон розділив страхові компанії на ті, які займаються страхуванням життя, та ті, які займаються ризиковими видами страхування. Виявом розуміння специфічних особливостей проведення страхування життя та його місця в системі страхового захисту населення є вимога Закону України «Про страхування» відповідно до якої з 1 січня 1997 року компаніям, які проводять страхування життя, забороняється здійснювати інші види страхування. Такі нововведення відобразилися на кількості страхових компаній в Україні, про що свідчать і дані рисунку 2.6.

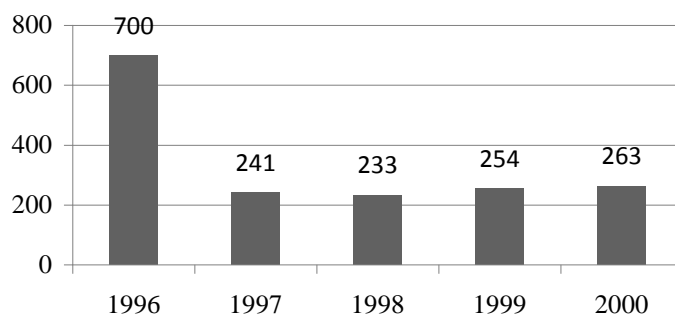

Рис. 2.6. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 1996 – 2000 рр. (на початок року)

Третій – з 2001 року до сьогодні – етап, який розпочався виходом нової редакції Закону України «Про страхування» у липні 2001 року, значна увага в якому була приділена саме страхуванню життя. Це внесло свої корективи у кількість страхових компаній на ринку України (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2001 – 2013 рр. (на початок року)

Згідно новоприйнятих змін, стають жорсткішими умови створення та функціонування страхових компаній, мінімальні розміри статутних капіталів яких мають становити як мінімум 1 млн. євро для компаній, що займаються ризиковим страхуванням (non-life) та 1,5 млн. євро для компаній зі страхування життя (life). Змінами до Закону України «Про страхування» також визначено, що страхування життя передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату відповідно до договору страхування у разі смерті застрахованого. Умови страхування життя можуть передбачати й обов'язок страховика здійснити страхову виплату в разі нещасного випадку із застрахованою особою і/або її хворобою [3].

Проаналізовані тенденції розвитку та еволюція становлення страхування життя в Україні як виду особистого страхування дає підстави висловити оптимістичні прогнози щодо розвитку в цілому як галузі так і окремих її видів. Проте цей процес є довготривалим та потребуватиме максимум зусиль, оскільки важливим аргументом «проти» є лише ментальність українців. Усвідомлення необхідності захисту себе як особистості, як людини далеко закралась у наше розуміння та більшість просто не готова навіть сприймати інформацію щодо можливості медичної страховки, щодо необхідності та результативності страхування від нещасних випадків, важливості використання страхування життя як гарантованої системи заощаджень та механізму формування додаткової пенсії. Вирішення цих важливих питань дасть суттєвий поштовх у розвитку галузі особистого страхування в Україні.

2.3. Закономірності розвитку майнового страхування в Україні

Майнове страхування є важливим та обов'язковим елементом кожної економічної та соціальної системи суспільства. Діяльність суб'єктів господарювання та окремих громадян пов'язана з різного роду ризиками, що визначає необхідність їхнього попередження, усунення, зменшення руйнівного

впливу. Страхування майнових інтересів як населення, так і господарюючих структур є важливим у процесі становлення та розвитку національного страхового ринку. Адже майно населення є важливою та невід'ємною складовою національного багатства держави, джерелом соціально-економічного розвитку та характеристикою її економічної могутності.

Майнове страхування є видом страхування, який пов'язаний з володінням, використанням і розпорядженням майном страхувальника. Майнове страхування об'єднує різні види страхування, які розділяються на дві групи — страхування майна юридичних і фізичних осіб. Страхування майна юридичних осіб включає страхування будівель, споруд, устаткування, транспорту, вантажів і багажу, урожаю, технічних ризиків, фінансових ризиків й інших майнових ризиків. Страхування майна громадян включає страхування автомобілів, нерухомості, домашнього майна, майна в господарствах, домашніх тварин і інших видів майна.

До специфічних ознак майнового страхування відносяться:

- об'єкт страхування має вартісну оцінку;
- страхуванню підлягає конкретна власність;
- страхова сума не може перевищувати дійсної (залишкової) вартості майна на момент укладання договору страхування;
- наявність факту пошкодження, крадіжки, знищення не є достатньою умовою для виплати відшкодування, необхідною умовою є наявність збитку;
- страхове відшкодування не може бути джерелом необґрунтованого збагачення страхувальника;
- договір майнового страхування не укладається на тривалий час;
- суб'єктів страхових відносин може бути три: страховик, страхувальник, вигодонабувач.

На сьогодні страхування майна підприємств та організацій необхідне в першу чергу для забезпечення захисту рухомого та нерухомого майна від різних ризиків: пожежа, вибух, удар блискавки, природних та стихійних лих, дій води, стороннього впливу, протиправних дій третіх осіб та інших. Вибір страхових

компаній, у яких юридична особа може застрахувати своє майно, достатньо великий. Страховики для нарощення страхових премій пропонують приблизно однакові умови страхування та страхові пакети, але щодо здійснення виплат їх політика по відношенню до клієнтів суттєво відрізняється. Характерним для багатьох великих страхових компаній є “прохолодне” відношення до інтересів середніх та дрібних страхувальників, де обсяги страхових виплат суттєво занижуються. При цьому страховики часто не зацікавлені у пролонгації договору страхування з такими клієнтами.

На ринку страхових послуг України частка майнового страхування є значною, як у валових страхових платежах, так і у валових страхових виплатах (рис.2.8).

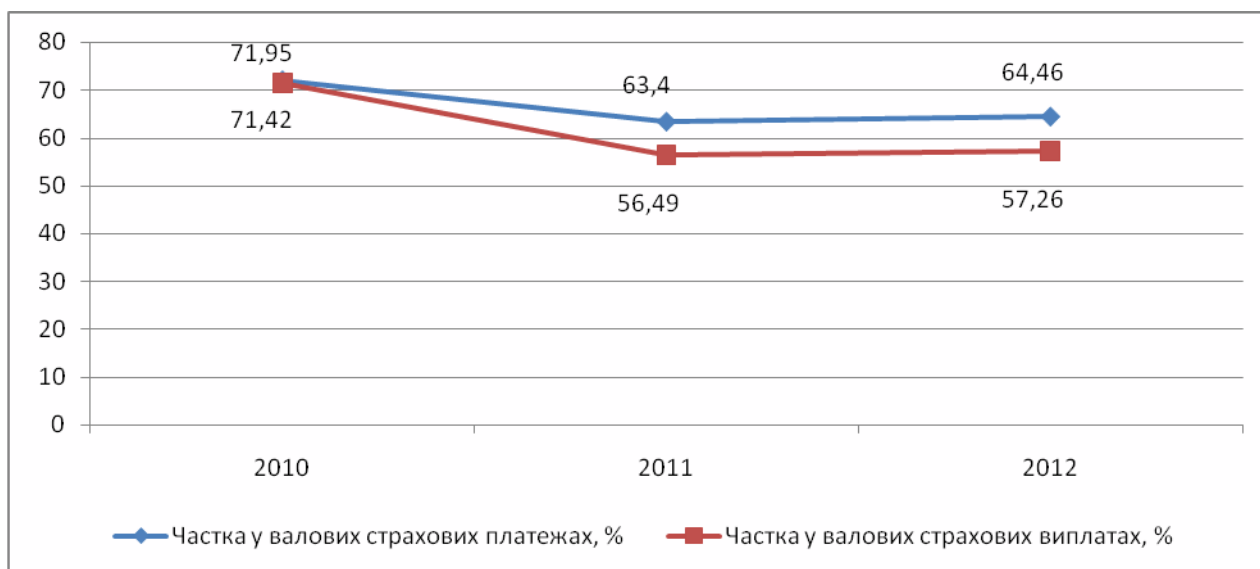

Рис. 2.8. Динаміка частки майнового страхування на ринку страхових послуг України протягом 2010-2012 років

Страхові платежі по майновому страхуванні становлять найбільшу частку – більше 60%, хоча протягом досліджуваного періоду вона зменшується за рахунок скорочення абсолютного розміру валових страхових премій через удосконалення податкового законодавства щодо можливого використання даних страхових операцій задля оптимізації податкових платежів. На страховому ринку України сфера майнового страхування також займає лідируюче місце по виплатах. Частка даної галузі на ринку становила 58% у 2010 році, 53% у 2011 році та 50% у 2012 році.

Для оцінки стану сфери майнового страхування в Україні потрібно дослідити динаміку страхових премій та страхових виплат за 2010 – 9 місяців 2012 року (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка страхових премій, страхових виплат та рівня страхових виплат у сфері майнового страхування в Україні за 2010 - 9 місяців 2012 року

Показник	Роки				Темп приросту, %	
	2010	2011	9 міс 2011 року	9 міс 2012 року	2011-2010	9 міс 2012-9 міс 2011
Валові страхові премії, млн. грн	16607,5	14388,3	10844,8	10591,0	-13,36	-2,34
Чисті страхові премії, млн. грн	7703	10573,4	7209,8	7449,0	37,26	3,32
Валові страхові виплати, млн. грн	4360,7	2747,9	1999,1	2280,6	-36,98	14,08
Чисті страхові виплати, млн. грн	4150,7	2592,6	1922,5	2136,6	-37,54	11,14
Рівень валових страхових виплат, %	26,3	19,1	18,4	21,5	-	-
Рівень чистих страхових виплат, %	53,9	24,5	26,7	28,7	-	-

Динаміка валових страхових платежів має спадний характер. Так, у 2011 році даний показник зменшився на 13,36%, а протягом 9 місяців 2012 року у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року – на 2,34%. Дана тенденція пов'язана із змінами у податковому законодавстві та скороченні внутрішнього перестраховування в зв'язку з цим. Чисті ж страхові премії засвідчують позитивне зростання власне майнового страхування, вони зростають у 2011 році на 37,26% та протягом 9 місяців 2012 року – на 3,32%.

Валові страхові виплати, як і чисті, мають нестабільну динаміку. У 2011 році зазначені показники зменшилися на 36,98% та 37,54% відповідно. Однак за 9 місяців 2012 року валові страхові відшкодування зросли більш ніж на 14%, а чисті

– більш ніж на 11%. Зниження даних показників викликані скороченням страховими компаніями випланих коштів страхувальникам зі страхування фінансових ризиків та страхування наземного транспорту. Однозначно позитивним є зростання обсягів виплат у 2012 році, що свідчить про відновлення платоспроможності національних страхових компаній.

Саме динаміка валових та чистих страхових виплат і визначає зміни рівня валових та чистих страхових виплат відповідно. У 2010 році співвідношення валових виплат і валових страхових платежів становило 26,3%. У 2011 році досліджуваний показник зменшився до 19,1%, однак на кінець вересня 2012 року знову зростає до 21,5%. Найбільше значення рівня чистих страхових виплат спостерігалось у 2010 році - 53,9%. Протягом 2011 року показник зменшився майже удвічі та досягнув позначки у 24,5%. Але протягом 9 місяців 2012 року рівень чистих страхових виплат дещо збільшився і становив 28,7%, що є позитивним. Хоча в цілому якість надання страхових послуг в Україні поступово покращується, про що свідчать дані показники, але це недостатньо для розвитку національного ринку страхування, оскільки світова практика свідчить, що ситуація є задовільною, якщо рівень виплат перевищує 70%.

Рівень проникнення майнового страхування (відношення страхових платежів до ВВП) є незначним та не перевищує 1% протягом досліджуваного періоду. Окрім того, він має спадну тенденцію, зумовлену скороченням обсягу страхових платежів та переважаючими темпами зростання ВВП. Відношення ж страхових виплат до основного макроекономічного показника у 2010 році становить 0,4%, тоді як на кінець вересня 2012 року знижується до рівня 0,2%. Вказані значення даних індикаторів є надзвичайно низькими порівнянні з провідними країнами світу, де відповідні рівні становлять близько 12%.

Основними видами майнового страхування в Україні є страхування «КАСКО», страхування фінансових ризиків, страхування майна та страхування від вогневих ризиків та стихійних явищ (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Структура валових та чистих страхових премій з майнового страхування в Україні протягом 2010 – 9 місяців 2012 року

Вид страхування	Структура валових страхових премій, %			Структура чистих страхових премій, %		
	2010	2011	9 міс 2012 року	2010	2011	9 міс 2012 року
КАСКО	22,04	24,63	24,84	39,79	29,57	32,35
Страхування фінансових ризиків	17,43	19,85	18,93	9,81	18,99	19,85
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	18,24	16,95	13,46	15,01	17,28	18,04
Страхування майна	26,32	26,40	20,15	21,82	21,09	26,51
Інші види майнового страхування	15,96	12,17	22,62	13,57	13,07	3,24
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

У структурі валових страхових платежів у 2010-2011 році найбільшу частку займали надходження від страхування майна (26,32% та 26,40%) та страхування «КАСКО» (22,04% та 24,63%). Однак у 2012 році частки видів майнового страхування змінили свої тенденції. Лідируючі позиції займало КАСКО-страхування, а також зростала питома вага інших видів страхування майна за рахунок чого зменшуються інші складові.

У структурі чистих страхових премій переважну частку становлять платежі по КАСКО-страхуванню, яка однак протягом 2010 – 9 місяців 2012 років зменшувалась за рахунок скорочення абсолютних показників. Питома вага страхування майна коливалася від 21,82% у 2010 році до 26,51% у 2012 році. Найменші значення спостерігаються по інших видах майнового страхування, зокрема у 2012 році лише 3,24%.

У структурі валових та чистих страхових виплат переважають страхові відшкодування по КАСКО-страхуванню та страхуванню фінансових ризиків (див. табл 2.10).

Таблиця 2.10

Структура валових та чистих страхових виплат з майнового страхування в Україні протягом 2010 – 9 місяців 2012 року

Вид страхування	Структура валових страхових виплат, %			Структура чистих страхових виплат, %		
	2010	2011	9 міс 2012 року	2010	2011	9 міс 2012 року
КАСКО	40,73	50,31	51,74	48,42	40,79	51,42
Страхування фінансових ризиків	46,84	30,12	33,40	22,16	47,20	30,90
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	4,35	6,13	6,51	5,30	4,26	6,14
Страхування майна	3,76	9,39	5,18	4,78	3,22	7,48
Інші види майнового страхування	4,32	4,05	3,17	19,34	4,52	4,07
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Так, частка КАСКО-страхування у загальному обсязі валових страхових виплат зростала: з 40,73% до 51,74%. Питома вага чистих страхових виплат у 2010 році становила 48,42%, у 2011 році - 40,79% та протягом 9 місяців 2012 року досягла значення 51,42%. Найголовніший негативним фактором на ринку страхування транспортних засобів є їх значний середній вік, що спричиняє підвищений рівень дорожньо-транспортних пригод та збільшує виплати страхових компаній по даному виду страхування.

Страхування фінансових ризиків протягом 2010-2012 років демонструвало високі значення частки страхових виплат від 22,16% до 30,9% протягом досліджуваного періоду. Однак, абсолютні значення валових та чистих страхових відшкодувань мали тенденцію до зниження, що є негативним.

Частки решти видів майнового страхування були незначними та в динаміці повторювали загальні тенденції розвитку цього виду страхової діяльності.

Одним із найважливіших показників ефективності функціонування страхування є рівень страхових виплат (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка рівнів чистих страхових виплат за видами майнового страхування в Україні протягом 2010 – 9 місяців 2012 року, %

Вид страхування	2010	2011	9 міс 2012
КАСКО	55,2	42,6	44,7
Страхування фінансових ризиків	259,2	39,9	26,7

Страховання від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	15,3	8,7	8,7
Страховання майна	8,0	8,7	5,3
Інші види майнового страхування	18,0	7,6	183,6

Так, по КАСКО-страхуванню цей показник у 2010 році становив 55,2%, у 2011 році - 42,6% та у 2012 році – 44,7%. Ці значення є достатньо високими та обумовлені значним рівнем страхових виплат по страхуванню наземних транспортних засобів.

Страховання фінансових ризиків у 2010 році характеризувалося значним рівнем збитковості, що було обумовлено наслідками економічної кризи. Вже у 2011 році значення відношення чистих страхових виплат до чистих страхових платежів знизилося до 39,9%, а протягом січня-вересня 2012 року - ще до 26,7%. Хоча страхові премії по цьому виду страхування зростали, проте страхові відшкодування знижувались швидшими темпами, що є негативним для страхувальників.

Спадною тенденцією також характеризувалися рівні чистих страхових виплат по вогневному страхуванню та страхуванню майна, що свідчить про посилення вимог національних страхових компаній при виплаті страхових відшкодувань та можливе заниження цих сум. За іншими видами майнового страхування показник збитковості страхової діяльності значно зростав протягом досліджуваного періоду: з 18% у 2010 році до 183,6% у 2012 році. Для страховиків, що надають такі види страхових послуг, зазначена тенденція є достатньо загрозливою.

Українські страхові компанії, що спеціалізуються у сфері майнового страхування, є найперспективнішими із погляду потенціалу розвитку. Проте загальна кількість страхових компаній, що здійснювали майнове страхування, з 2010 – 2012 рр. не змінювалась і становила 41. Це пояснюється значним втручанням у діяльність українських страхових компаній іноземних фінансових корпорацій, зокрема таких як Allianz, Generali, AXA, PPF, Wiener Stadtische, UNIQA, Vienna Insurance Group, Fortis, Тураналем, Росгосстрах.

Таким чином, якщо проаналізувати діяльність страхових компаній у сфері майнового страхування в Україні, то провідні позиції займає Страхова компанія «АХА Страхування», яка є компанією №1 на ринку ризикового страхування України та входить до французької Групи АХА. Сукупний обсяг зібраних нею премій за 2012 рік склав 787 млн. грн., а обсяг виплат компанії перевищив 377 млн. грн. Прибуток (за даними МСФЗ) страхової компанії «АХА Страхування» за 2012 рік склав 28 млн. грн. На другому місці – страхова компанія «УНІКА» - один з лідерів страхового ринку України, входить до складу австрійської UNIQA Insurance Group. Лідируючу сходинку займає також СК «Українська страхова група» – сучасна та динамічна страхова компанія національного масштабу зі 100% іноземним капіталом.

Здійснюючи аналіз структури валових страхових премій та валових страхових виплат у розрізі видів страхування ТОП 3 страхових компаній («АХА Страхування», «УНІКА», «Українська страхова група»), було виявлено, що найбільшу питому вагу у структурі валових страхових премій та валових страхових виплат у 2012 році займало добровільне майнове страхування – 69% та 73% відповідно (рис. 2.9 та рис. 2.10).

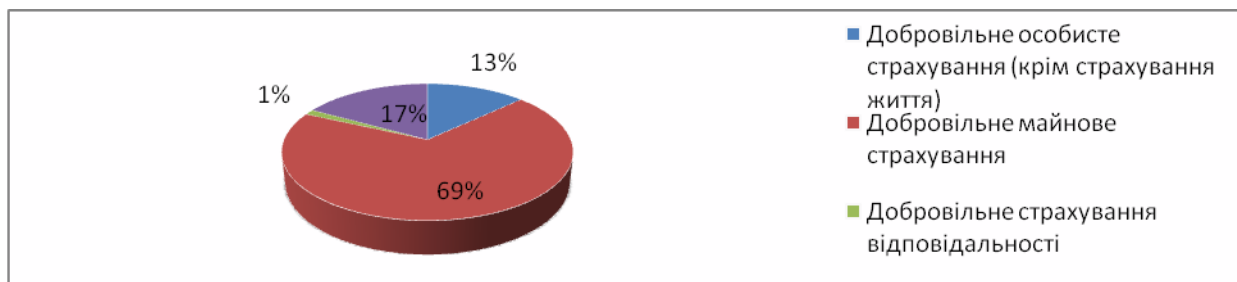

Рис. 2.9. Структура валових страхових платежів ТОП 3 страхових компаній у 2012р .

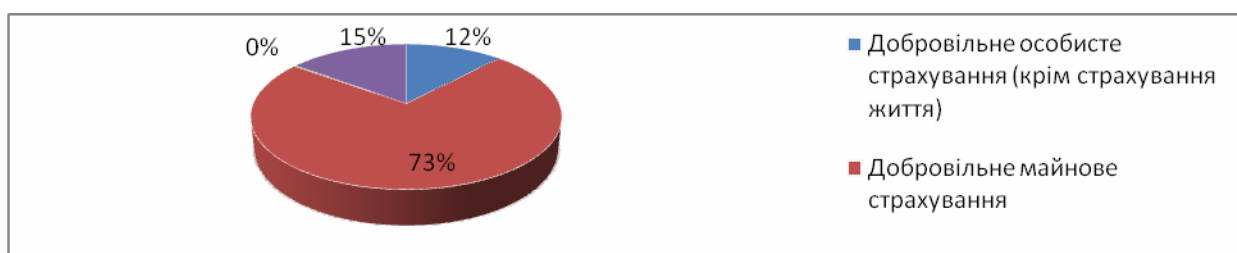

Рис. 2.10. Структура валових страхових виплат ТОП 3 страхових компаній у 2012р .

Провідні страхові компанії, що спеціалізуються на майновому страхуванні, демонстрували швидкі темпи зростання дохідності у 2011 році за рахунок значного скорочення страхових виплат по майновому страхуванню. Таким чином, у 2011 році, порівняно з 2010 роком, страхова компанія «УНІКА» підвищила рентабельність страхових премій на 65,43%, а «Українська страхова група» - на 44,94%. У 2011 році страхова компанія «АХА Страхування» досягла найвищого рівня дохідності – 99,93% завдяки страховим виплатам у розмірі 427 тис. грн, «УНІКА». Проте у 2012 році спостерігався значний спад дохідності всіх трьох компаній порівняно з 2011 роком, зокрема страхової компанії «АХА Страхування» на 48,64%, «УНІКИ» на 43,47% та «Української страхової групи» на 40,06%.

На основі вище проведеного аналізу, можна стверджувати, що провідні страхові компанії «АХА Страхування», «УНІКА», «Українська страхова група» віддають перевагу розвитку саме добровільного майнового страхування, у тому числі страхуванню наземного транспорту (КАСКО). Валові страхові виплати цих страхових компаній мали тенденцію до збільшення відносно валових страхових платежів, що свідчить про покращення якості надання страхових послуг. Також можна констатувати, що на українському ринку майнового страхування практично не залишилося сильних національних гравців, оскільки конкуруючі переваги створюють лише іноземні страхові групи.

Отже, сфера майнового страхування в Україні знаходиться на стадії інтенсивного розвитку, що викликає посилений інтерес іноземних страховиків і фінансових груп до даного сектору страхового ринку.

Література:

1. Господарський кодекс України № 436- IV від 16.01.2003р. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

3. Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Горбач Л. М. Страхова справа : [навч. посібник] / Л. М. Горбач. – [2-ге вид., виправлене]. – К. : Кондор, 2003. – 252 С.
5. Горбач Л. М. Страхування : [навч. посіб.] / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. – К.: Кондор- 2010. – 520 с.
6. Долгошея Н. О. Страхування в запитаннях та відповідях / Н. О. Долгошея / : [навч. посіб.]. - К.: Центр учбової літератури - 2010. - 318 с.
7. Залетов А. Н. Страхование в Украине / А. Н. Залетов. – К. Міжнародна агенція «BeeZone», 2002. – 452 С.
8. Мних М. В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : [підручник] / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2006. – 284 С.
9. Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
10. Страхование дело : учебник / [под. ред. проф. Л. И. Рейтмана]. – М. : Рост, 1992. – 530 С.
11. Страхування : Підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання, 2008. – 1019 С.
12. Страхування: підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець]. – [вид. 3-тє, без змін]. – К. : КНЕУ, 2006. – 604 С.
13. Таркуцяк А. О. Страхові послуги : [навч. посіб.] / А. О. Таркуцяк. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 584 С.
14. Турбина К. Е. Страхование: теория и практика : [Учебное пособие] / К. Е. Турбина. – М. : Анки, 2003. – 704 С.
15. Хекне Ф. Особливості страхування життя в європейських країнах / Ф. Хекне // Страхова справа. – №2 (18). – 2005. – С. 25-28.

16.Шумелда Я. П. Страхування : [навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей] / Я. П. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2004. – 280 С.